

UČITELJSKI TOVARIŠ

Glasiło jugoslovanskega učiteljstva

Vse spise, v oceno poslane knjige itd. je pošiljati samo na naslov:

Uredništvo Učiteljskega Tovarisa
v Ljubljani, Frančiškanska ulica 6.

Rokopisov ne vračamo.

Vse pošiljatelj je pošiljati franko.

Učiteljski Tovarish izhaja vsak petek popoldne
Ako je ta dan praznik, izide list dan pozneje.
Vse leto velja . . . 12.— K
pol leta . . . 6.—
četrt leta . . . 3.—
posamezna številka po 30 vin.

Za reklamne notice, pojasnila, poslana, razpise služb je plačati po 40 vin. za vsako peti-vrsto. Priloge stanejo poleg poštnine še 30 K.

Telefon uredništva
štev. 118.

Za oznanila je plačati od enostolpne peti-vrste, če se tiska enkrat . . . 50 vin.
. . . dvakrat . . . 40
. . . trikrat . . . 30
za nadaljnja uvrščanja od peti-vrste po 20 vin.
Oznanila sprejema Učiteljska tiskarna.

Članstvo Zaveze jugoslovanskega učiteljstva ima s članarino tudi že plačano naročnino, torej ni treba članstvu naročnine posebe plačevati.

Naročnino, reklamacije, to je vse administrativne stvari je pošiljati samo na naslov:

Upravništvo Učiteljskega Tovarisa
v Ljubljani, Mestni trg štev. 17/III.

Poštna hranilnica št. 53.160.

Reklamacije so proste poštnine.

V prihodnji številki priobčimo načrt novega šolskega zakona, kakor ga je izdelal Zavezin odsek za preustrojitev šolstva.

Vse tovariše in tovarišice, ki se pripravljajo na izpit za meščanske šole, prosimo, naj t a k o j našemu uredništvu po dopisnicah naznaniijo natančne svoje naslove ter obenem sporoče, za katero skupino se vsak pripravlja. Naprošeno rabimo nujno.

Dr. Bezjak — dr. Opeka.

I.
Rekli smo že zadnjič, da sta se dr. Bezjak in dr. Opeka prostovoljno in s polno zavestjo pridružila terorju ter se vrgla pod peto vitezu Kalteneggerju, temu najhujšemu krvniku slovenskega šolstva. Dr. Bezjak je hotel postati nadzornik na vsak način in za vsako ceno; danes torej umevamo, zakaj se je dr. Bezjak še kot ravnatelj v Gorici na čisto slovenske vloge podpisoval Dr. J o h a n n Bezjak: tesal si je lestvico do solnca Kalteneggerjeve milosti!

Dr. Opeka se je pospel do mesta višjega (deželnega) šolskega nadzornika kot kandidat dr. Šusteršiča in dr. Lampeta. O Lampetu molčimo — njega ni več! Toda kake vrste človek je dr. Šusteršič, to ve pri nas že vsako dete! Kdor je bil zvezan z njim, kogar je odlikovala njegova milost — ta je danes deležen istega zaničevanja, ki si ga je dr. Šusteršič prislužil od vsega naroda za plačilo svoje izdajalske politike! In dr. Šusteršič je dobro vedel, koga postavlja na mesto, ki ga je do svoje vpojivne zavzemanja Fran Levec. Takoj, ko so sestavili tero za to mesto — Opeka-Gaberšek-Maier — je bilo jasno kot beli dan, da hoče Šusteršičeva klika imeti Opeko, dasi nima niti pojma o ljudskem šolstvu in dasi bi moralo že to edino dejstvo biti merodajno, da bi Opeka tega mesta ne prevzel, ako bi zavestno in namestoma ne sili v nevarno bližino viteza Kalteneggerja! A ker je dr. Opeka vrh tega še iskal naklonjenosti Nemcev in renegatov (Belar-Junowicz) in ker sta mu stala ob strani le kot figuranta kandidata Gaberšek in Maier, ki sta dala svoji imeni zlorabljati v namene dr. Šusteršiča in v

ambicije dr. Opeke — je dokazano, da se je Opeka vedoma in hotoma vdinjal sistemu, ki je med vojno besnel proti slovenskemu šolstvu in slovenskemu učiteljstvu, da je torej zavedno zasedel svoje mesto kot eksponent in pristaš Šusteršičeve stranke in politike, ki leži in visi danes razbita in zaničevana v preziranju in prokletstvu vsega naroda!

Vprašajte danes kateregakoli poznavalca naših političnih razmer, pojdite po informacije med narodne duhovnike, ki so bili in so ostali zvesti in prepričani pristaši narodne in poštene politike pokojnega dr. Kreka, vprašajte samega ministrskega podpredsednika dr. Korošca — pa boste zvedeli, kdo je bil in kdo je dr. Opeka, ki je še danes višji šolski nadzornik v svobodni in demokratski Jugoslaviji!

Ako se dr. Bezjak in dr. Opeka opravičujeta s tem, da sta bila pač pod pritiskom, odgovorjamo mi: Qui bene distinguit — bene docet! Priznavamo, da vselej ni bilo možno upreti se pritisku. Toda pritisk se je začel zlati med vojno. Obema je bil ta pritisk znan, in vendar sta šla prostovoljno podenj. — Oba sta bila imenovana baš v dobi najhujšega avstrijsko-nemško-policijskega in ovaškega terorja ter sta z odprtimi jadrji zletela v naročje naših trinogov, ki so nas zapirali v ječe, podili v strelske jarke in nam trožnike in policaje pošiljali na domove zato, ker smo bili vedno zavedni in značajni možje!

II.

Prostovoljno in s polno zavestjo sta se dr. Bezjak in dr. Opeka pridružila terorju ter sta zaradi tega sokriva na vsem zlu, ki nas je dušilo in davilo.

Toda naša distinkcija gre še dalje: mogoče je vdati se pritisku fizično, na zunanje, legalno; duha in srca pa nam ne more nihče ukloniti. Kdor pa je bil s svojim prepričanjem in čuvstvom na strani teroristov, ta nima v naši svobodni državi nobene pravice več, da bi ostal na odličnem in vodilnem mestu!

V groznem času zatiranja in preganjanja ni dal nobeden imenovanih gospodov niti najmanjšega znamenja od sebe, da slovensko čuti. Lahko bi nam bil ta ali oni olajšal tiste strašne ure duševnih in teles-

nih muk vsaj s tem, ako bi vedeli o njem, da sočustvuje z nami! Toda nič! Mi bi bili to takoj začutili in bi bili — hvaležni. Pa niti tega ne vemo, kako sta glasovala oba Slovenca nadzornika, ko je šlo za slovenski razpravni jezik v bivšem c. kr. deželnem šolskem svetu! Dobro bi bilo, da zvedemo tudi to.

Pač pa vemo, da se je vsa slovenska javnost zgražala, ko sta naša dva »slovenska« višja šolska nadzornika na pogrebu dr. Lampeta za krsto stopala skupaj z dvornim svetnikom vitezmom Kalteneggerjem, potem ko ga je slovenski narod že enkratavselej izbacil in izpljunil iz svoje srede! Ali ni tako hlapčevstvo identično s preziranjem čuvstvanja vsega naroda? Ali je Kaltenegger tudi takrat pritiskal nanja? Ali sta se avstrijskemu despotu Kalteneggerju tako prodala, da sta se ga bala tudi v Jugoslaviji? Kdo naj verjame, da se je z rojstvom Jugoslavije Bezjaku in Opeki rodilo — novo srce?

Nihče! —

III.

Kakšen predlog je stavil dr. Bezjak o kaznovanju prof. dr. Lokarja, ki se je »pregrešil« v »Slovanu« zoper nemškega pisatelja Roseggerja? Citaj uradni akt »Äußerungen des k. k. Landesschulinspektors Regierungsrates Dr. Johann Bezjak über die Anfrage des k. k. Ministeriums f. K. u. U., betreffend die eventuelle Versetzung des Prof. am II. St. Gymn. in Laibach Dr. Lokar an die St. Realschule in Idria«. — Citiramo v originalu, ker je take vrste denunciacija v lepem slovenskem jeziku skoroda nemo-goča: »Der Unterzeichnete muß sich mit aller Entschiedenheit gegen die strafweise Versetzung des Prof. Dr. Lokar an eine der hierländischen Mittelschulen aussprechen, und zwar aus den bereits im h. a. Berichtes ans k. k. Min. f. K. u. U. vom 30. Jänner 1915, Z. 30/L. Sch. R. Pr., angeführten Gründen. Eine solche Versetzung wäre nur eine halbe Maßregel, die ihres Zweckes, der Entfernung Dr. Lokars aus dem gegenwärtigen Milieu ganz verfehlte. Eine ausreichende Remedur könnte nur dann geschaffen werden, wenn Dr. Lokar an eine solche Anstalt außerhalb

Krains versetzt würde, wo ihm keine Gelegenheit geboten würde, auf die Schüler einen national-politischen Einfluß auszuüben. — Laibach, am 28. Juni 1915. — Dr. Bezjak m. p.»

Iz tega poročila je razvidno, da je »slovenski« nadzornik dr. Johann Bezjak prof. dr. Lokarja, ki je bil takrat v vojaški službi, dvakrat denunciral (30. januarja in 28. junija 1915). Trdil se je torej na vse pretege in z vso svojo uradno močjo, da slovenskemu profesorju zavije vrat.

Kaj in kako govore drugi akti in druga poročila o slovenskih profesorjih in učiteljih, ne vemo, ker nam akti niso dostopni. Del akta, ki vsebuje preganjanje tovariša E. Gangla, imamo v rokah in ga porabimo v nadaljevanjih svojih razkritij in javne obtožnice. A že slučaj prof. dr. Lokarja je tako eklatanten dokaz splošne težke krivde dr. Bezjaka, da je vsako nadaljnje iztikanje za podrobnosti odveč.

O »delovanju« dr. Bezjaka in dr. Opeke govore dejanja! In naposted — saj ne gre za posamezna fakta, ampak gre za duha, ki je vodil misli in uravnaval dejanja obeh imenovanih gospodov. O tem bomo še govorili.

Kulturni socializem.

VI.

Poleg akademične inteligence z dolgoletno šolo in s posebnimi izpiti, ki se diferencira po delitvi kulturnega dela, razlikujemo še prirodno inteligenco, označujočo le prirojeno diferenco intelektualne dispozicije. V vsaki skupini tvori ta intelektualni izbor nje prirodno regenco. Anglež imenuje take samosevce, samorasle osebe z besedo »self-made man« (samotorec). Samotorci s prirodno inteligenco, brez šole in izpitov, izvrše nemalokdaj izredne kulturne čine, pospešijo odločilno kulturni napredek in dosežejo odlično socialno stališče.

Za vsako navedenih skupin velja razmerje mase in regence, vodilnega in izvršilnega dela. Če si prilasti neljudska regenca avtokratično glavni del idealnih (pravice, vzgoja in izobrazba) in mate-

LISTEK

Umik avstro-ogrske vojske iz Srbije.

Piše Božo Račić.

(Dalje.)

Proti dvajsetemu oktobru sg začele prihajati albanske čete. Počasni korakov in izmučenih lic z apatičnim izrazom so šle mimo nas stotine in stotine. Konji so stopali popolnoma mehnično in se niso zmenili za udarce in brce priganjačev. Vsi smo videli silo, ki tišči in preganja te množice — novo upanje je vzplamtelo v naših jugoslovanskih srcih . . .

Srečavali smo prijatelje — naši pogledi niso bili oni nekdanji, ponos in pogum je blestel v njih. Marsikako gorko solzo pa je potočilo žensko oko in srce je objelo sladko upanje na skorajšnje snidenje ali pa črna žalost za padlim junakom.

Po dvoriščih in vrtovih si videl obeso sveže pobarvano blago: rjuhe, srajce, prevlake — svetlo-modro ali rdeče — ljudje so pripravljali zastave, da pričakajo svojih rešiteljev in osvoboditeljev. Zadnji

kos platna so žrtvovali žene za prapor svobode, ki je zaplapolal v malo dneh potem nad porušenim Šabcem . . .

Koncem oktobra sem bil pri telefonu. Vsako uro nove izpremembe, vsak dan novi kraji. Junaški komite so spremljali nepregledne kolone umikajoče se vojske in napadali poedinci stotine. Avstrijska pravičnost se je potem maščevala nad seli ob cestah . . . Zadnjega vola in zadnjega petelina je vzela vojska, in za njo je zakikirikal rdeči petelin po vseh strehah . . .

Ali narod je mirno trpel tudi ta veliki petek, ker je vedel, da pride za njim vstajenje. In prišlo je nam vsem po tolikem trpljenju mogočno in lepo — nikoli tako pričakovano! Po Savi so vozili parniki dan in noč, in ujetniki so znašali in tovorili dan in noč vojni plen, od toliko sirot objokan in proklet . . .

Vedno še prihajajo nove trume. Dne 31. oktobra smo dobili povelje biti pripravljeni za vsako uro. Zjutraj smo šli iz Šabca in se ukrcali. Stari oberst okrožni komandant je stal zamišljen ob ograji in mogoče si je mislil: »Heute Kommandant von Šabac und nimmermehr.« Vsi smo bili več ali manje zamišljeni — pustili smo tam trpine, ki bodo rešeni muk in videli zopet solnce svobode, ki je tudi že nam

zasijalo tisti čas, dasi nismo vedeli zanje. Madžari pa so se nazrli »pálinka«, skoro bi začeli svoj mongolski čardaš, da nismo dospeli na drugi breg. Tam so menažirale nepregledne množice ujetnikov, ki so se z nami vred umikali neznani sili. Disciplina se je začela krhati. Sedli smo na vozove in pognali, ker poslali so nas, da preskrbimo gospodi mehkih ležišč in dobre menaže. Vseposvoda so nam klicali v opomin žalostni spomini nekulturnih del avstrijske vojske iz leta 1914, storjenih nad avstrijskimi državljani ali njih lastnimi. Porušene hiše in cerkve so še najmanjši dokazi avstroogrskega divjanja — ne drugo vplije po maščevanju, vpije po krvi!

Izvun Rume smo doznali, da so Vsi Sveti. Sveže okrašeni grobovi so nas spomnili na ta praznik, in začeli smo misliti nanj. Nad nami so viseli težki oblaki, iz katerih je rosil droban jesenski dež. Po cestah so se večale luže, in kotanje so postajale vedno globlje pod težo težko naloženih voz. Ob potu so ležala vozna polomljena kolesa in deli vozov, semintja so zavallili v jarek konja, ki je poginil od napore. Za nami je tiščala neznana sila in nas rinila v skrajno nejasno bodočnost. Ej da smo znali! Dospevši v Rumo smo osupnili! Četice vojakov hodijo po mestu

in streljajo v zrak. Na čepicah so jim hrvatske kokarde. Drugi pojejo in se nam rogajo, ki rinemo po blatu svoje vozove. Vprašujemo ljudi, ki hodijo okrašeni s hrvatskimi in srbskimi trobojnicami. Vsi nam enako odgovarjajo z eno besedo: »Svoboda!« Več ne spravimo iz njih. Negotovost, ki nas je že dovolj mučila do sedaj, ne odneha. Jasnosti se nam hoče — radi bi in mi zamenjali cesarski gumb z narodno kokardo, ali naprej, naprej gre naša pot. Tam čez vinorodno Fruško goro rinemo vozove vsi potni. Srečujemo vojake, ki se vriskajoč vračajo. Nihče nam ne ve povedati, zakaj gre nazaj. »Svoboda, svoboda!«

Naš položaj je neznosen. Srečujemo četice, ki jih je razburil že vinski duh. Z rokami nam migajo, naj pomečemo cesarske gumbe s čepic — oni jih nimajo več. Naš komandant je v zadregi. »Gumbe dol!« reče nenadoma, in v hipu odleti 30 gumbov v cestni jarek. Po skali se vije čestitljivi bršljan. Kar hitro mi seže roka po lističu — in evo ga na čepici! —

Ali še vedno ničesar ne vemo. Zdajci prijezdi neki nadporočnik z belo krizantemo na čepici in vpraša po komandantu. »Báratom«, mu pravi, »weißt Du noch nichts?« — »Avstroogrske ni več, cesar

rialnih (imetje, denar) dobrin, da ostane večini mase le delo in dolžnost, se poruši prirodno, harmonično razmerje in nastopi patološki pojav »kapitalizacije« regence, oziroma »proletarizacije« mase. To se pravi, manjšina je postala »kapitalist«, posestnik glavnice, glavnega dela kulturnih dobrin, člani večine (mase) so postali »proletarci«. Patološko kapitalizacijo ali proletarizacijo zasledujemo lahko v vsaki skupini (poklicu), n. pr.: častniki — vojniki; višja in nižja duhovščina, cerkveno brezpravni verniki; višje in nižje uradništvo, trpeče po zlu protekcije in političkih šikanah nesposobnih predstojnikov; državno plačani profesorji — zasebni učenjaki (umetniki); fabrikant, bankir, nadzornik (paznik) — delavec, posel, uslužbenec; veleposestnik — kočar in dninar. Tako se deli vseh proletarijat po stanovih: 1. vojaški proletarijat; 2. duhovniški proletarijat; 3. znanstvenoumetniški (literarni) proletarijat; 4. uradniški proletarijat; 5. poljedelski in industrijski (delavski, poselski) proletarijat itd. Pravično in harmonično razmerje med maso in regenco vzdržuje in jamči samo radikalni demokratizem, prvobornik zoper hinavsko, demagoško demokracijo militarizma in kapitalizma. I kapitalizem i terorizem razkrajata družbo po principu razrednega boja, po katerem naj samozvana manjšina s silo orožja ali kapitala absolutno vlada celoti in večini, oba sta zagrižena in zavratna sovražnika vsakega socializma, ki se kolektivno bori v sotrudni ljubezni vseh stanov in oseb za najvišji človeški ideal enake svobode, kakor jo oznanja baš radikalni demokratizem.

Čutim, kako nestrno trepeče vsem spoštovanim bralkam in bralcem na ustnih samo eno vprašanje: Kdo pa ima v današnjih, realnih razmerah prirodno pravico do regence, kdo naj vodi ljudstvo, dokler socializem ne vzgoji idealne regence? Ali kapitalizem, militarizem ali klerikalizem (hierokratizem)? Izkustvo in dogodki svetovne vojne kličejo na površje tisti stan, ki je za kulturni in gospodarski napredek naroda največ delal, žrtvoval in trpel, tisti stan, ki so si ga v tistem sporazumu demagogi vsi strank po principu »divide et impera« medsebojno razdelili, pomešali med slepo pokorno čredo in tako za vedno onemogočili njegovo konkurenčno moč za samostojno regenco. Razočaranje svetovne vojne kliče na krmilo — inteligenco! Vzemimo samo dve kategoriji inteligence: uradništvo in učiteljstvo. Kdo je več storil in prebil za narod, kdo je žel zato več ponižanja, proletarizacije in izkoriščanja? In ko je prišla tako težko pričakovana, rešilna peripetija, bogata likvidacija in čas, da se odpravijo vnebovpijoče krivice uradništva in učiteljstva, da se s stoternimi obrestmi poravnava in nagradi prestano trpljenje in ponižanje — za dolga leta nazaj, kdo je planil z brutalnimi komolci h koritom in še globlje v ozadje potlačil uradniške in učiteljske trpine? Kdo jim je poleg materialnega zadoščenja vsaj ponudil še dražje moralno zadoščenje v obliki javne reprezentacije? Mi teh nesocialnih, lakomnih tihotapev izza starega režima še ne poznamo, ker so še vedno mojstri skrivanja kakor za vojne. Uradništvo in učiteljstvo naj jih poišče samo, pritira v javnost in izroči strogemu ljudskemu sodišču! Ali naj ostaneta uradnik in učitelj še nadalje po metodi starega režima samo hlapca vsiljivih, grabežljivih, samozvanih kapitalističnih klik, ona dva, nadkriljujoča po pravi, solidni inteligenci in moralni

kvalifikaciji, ki prihaja prva v poštev, vse druge kategorije in koterije?

Mesto strokovno organizirane inteligence ni več pod tlačansko streho kapitalizma, ampak ramo ob rami med proletarijatom vseh stanov, v prvi vrsti delavskega in poselskega proletarijata. Strokovno organizirana inteligenca se zave svojega proletarskega položaja, prevzame sama vodstvo svoje organizacije in se postavi na čelo vseh proletarcev: proletarci vseh stanov, združite se!

Odgovor na tretje vprašanje nam podaja izkustvo, da se ravna orodje po predmetu. Ker nimamo še univerzalnega instrumenta, porabnega za obdelovanje vsake stvarine, izbrati moramo za vsako delo posebno in najprimernejše orodje. Predmet socialnemu delu je duh ljudstva. Duh je nositelj misli, čustev in činov, duh je tista živa, elastična stvarina, ki sprejema vtiske socialnega dela, duh je motor človeškega socialnega udejstvovanja. Kaki mazači in šušmarji so tisti socialisti, ki lečijo socialne rane s samimi zunanjsčinami, s samimi mazili in obliži, a se ne spomnijo, da prihaja vsa bolezen od znotraj, da so potrebna le notranja zdravila. Kadar ozdravi ljudski duh, kadar premaga v človeku zdravi socialni nagon kvarne nagone strasti in nevednosti, se večina socialnih ran zaceli kar sama po sebi.

Ker je duh psihološka stvarina, mu pristajajo naravski tudi psihološka sredstva. Socializmu služi predvsem orodje in sredstvo praktične psihologije, jedro socializma je ljudska vzgoja! In samo tam, kjer se kaže prevelika odvisnost duha od telesa, sme rabiti tudi materialna sredstva.

Vsak kulturni sistem vtisne duhu posebno formo, vsak kulturni sistem je poseben kalup (model), v katerem se ugneta plastična substanca duha. Ali se nahaja med različnimi kalupi poseben kalup, ki najprirodneje odgovarja bistvu duha, ali pa so vsi kulturni sistemi enakovredni? V življenju opažamo, da se privadi človek najneverjetnejšim razmeram, ujetnik vzljubi celo svojo ječo. Ta hlapčevska, pasivna vztrajnost navade je najtrdovratnejša sovražnica vsakega napredka. Predramiti, iztrgati ljudstvo iz hipnoze starih navad, to je predpogoj vsakega napredka. Človek živi zadovoljno in srečno v večnem mrazu arktičnih zametov kakor v žgočem podnebnju ekvatorja. Človek se je blaženo naslajal v orientalskih misterijih in grškem kultu kakor danes v bramanizmu in islamu. Kako si naj razlagamo to nedoslednost in zavseprilnost, to paradokso neznačajnosti duha? Ker je duh izredno plastičen, prisposobna substanca, odločuje njegovo obliko le s potrebno močjo in energijo opremljena volja, le trdna, dosledno organizirana, vseobsežna vzgoja (psihoplastika), ki v neprestanem ritmu ponavlja psihoplastične formule, ponavlja ritmično ugnjetanje v psihoplastičnih kalupih.

Konkretno se ločijo sredstva socialnega dela v idealna in materialna. K idealnim sredstvom spadajo: 1. vzgoja (psihoplastika, zgled, vaja, slava vzornikov in socialnih idealov); 2. izobrazba razuma, pouk s pomočjo besede, govora in nazoril (retorika, šola); 3. verstvo in bogoslužje; 4. igra in zabava (estetična vzgoja), zlasti šport in telovadba.

Materialna sredstva so: 1. sila (država z zakoni in orožjem, organizacija s programom in bojkotom, stavko in pasiv-

no resistenco); 2. stvarne dobrine: zdravo telo, hrana, obleka, stanovanje, imetje (lastnina), kapital (denar in stroji).

V današnji fazi razvoja nam predstavlja država najpopolnejšo obliko družabne organizacije (statizem). Anarhizem pomeni razsulo; pogoji idealnega, filozofskega anarhizma (Godwin, Proudhon, Tolstoj) še niso dozoreli. Ljudsko zdravje in razplod regulira evgenika; pravično razdelitev dobrin, razmerje med delom in kapitalom ureja evnomija. O verstvu, o življenju zakonov in tehniki zakonodaje ni mogoče govoriti v kratki razpravi, istotako ne o potrebnosti in upravičenosti orožja (militarizem). O kapitalu so toliko govorili in pisali, da nam hoče enostranska, dialektična pozornost vsiliti kapitalizem za jedro socializma in boj proti kapitalu in strojem za smoter socializma. Prav, če misli individualni kapitalizem, a socialni kapitalizem čakajo še velike naloge: dovršiti ima svetovno zblizanje in promet narodov, ki ga je začel baš individualni kapitalizem. Socialni smoter stroja ni konkurenca delavčevim rokam, stroj bodi človeku pomočnik in sotrudnik, ki skrajša delovni čas, zviša zaslužek in odvzame človeku glavno težo dela. Denar je postal socialno »živilo«, tista socialna praprčina, v katero se izpreminjajo vse druge dobrine in ki jo po potrebi zopet izpreminjamo v druge vrednote, denar kroži v socialnem organizmu kakor kri po telesu. Socializem ne kliče na boj proti kapitalu in stroju, ampak na boj za pravično in socialno razdelitev dobička in dela. Viri kapitala vplivajo na strukturo družbe: druga oblika se razvije tam, kjer zajema država kapital iz zemljiškega dohodka (fevdalizem), nego tam, kjer teče kapital iz industrije in trgovine (kapitalizem) ali iz zadržnega gospodarstva (socializem). Problem zasebne lastnine priznava človeku nesporno pravico do tiste množine dobrin, ki so potrebne za zadovoljitev vitalnih in kulturnih potreb, pravico do tistih dobrin, ki si jih pridobi z lastnim delom in ne z izkoriščanjem sočloveka (avtarkizem). Praktični poizkusi (eksperimentalna sociologija) v ožjem obsegu kažejo pomen socialnega fevdalizma, ki hoče zemljo poddržaviti in oddajati zemljišča v dedni najem, tako da se zemljišče ne bi moglo obremeniti, razdeliti in prodati, dednost bi jamčila najemniku pravico do formalne lastnine.

Kdor je razumel besede o radikalnem demokratizmu, o socialnem smotru osebnih svobode in sreče, si sam najbolje in najlepše odgovori na četrto vprašanje delovne formule. Organizirana vzgoja razširi svoj delokrog do zadnje gorske vasi in utrdi v zadnjem gorskem pastirju socialno mišljenje in čustvovanje v obliki tradicionalnih, avtomatično od roda na rod prehajajočih navad, šeg in običajev.

V jasni našega razmotrivanja je marsikdo opazil dve meglici, zastirajoči sicer razločne konture socializma. Meglico avtoritete in resnice! V svobodnem in gibljivem okviru socialnega razvoja vendar ni mesta heteronomni avtoriteti in apriorni, od vekov na veke nespremenljivi resnici! Oboje nasprotuje bistvu radikalizma ter znači usodno protislovno neednost samo v sebi, smrtno kal socializma. V odstavku o filozofiji boja smo korenito in prepričevalno zavrnili vsiljivi princip protislovja, življenje in priroda nam vsak dan iznova razgrinjata pred očmi dejstvo protislovnega pluralizma, sobitnost in sotrudnost protislovij. Sama vendar pogled, oblastna gospa logika; če ti ni prav, pa pokaži iracionalizmu dejstev zo-

be, častivredna starka, samo pazi, da si ne polomiš zadnjih škribin.

Sicer pa se ima tista stvar z avtoriteti in resnico v socializmu baš nasprotno. Socializem opazuje in primerja dogodke v življenju, spoznanju in prirodi ter vidi, da bi bil svet (kosmos = red, kras) brez trdnih, stalnih točk samo nezmisljena kolobocija. Kakor išče spoznanje v pojmihi trdnega oporišča, tako življenje v avtoriteti. V kapitalistični, razrednobojni družbi imata avtoriteta in resnica samo tisto malo problematične veljave, ki jo vsi vladajoči razred, in samo toliko časa, dokler ne popusti zunanja sila. Radikalni demokratizem pripisuje avtoriteti in resnici podvojeno veljavo, kakor ima tista stvar, ki sem si jo v znoju in boju sam pridobil, več vrednosti nego milostivi, morda celo vsiljeni dar.

Avtoriteto regence si voli in vzgaja svobodno ljudstvo samo in jo ceni kakor najdražjo last, najdragocenejši kulturni pridelek. V avtoriteti gleda ljudstvo cvet svojega bistva, izbor svojih najboljših sinov in hčer. Ljudstvo spoznava vrednost avtoritete in jo v svobodnem spoznanju prostovoljno, navdušeno spoštuje in primerno časti. Tako se razlikuje kulturna disciplina spoznanja od slepe pokorščine brezpravnega, upornega in v nevednosti paljenega hlapca. V izvoljeni avtoriteti vidi prebujeno ljudstvo edini in najzanesljivejši stožer svoje svobode in sreče. Nepobitna nujnost avtoritete izhaja iz nespornega principa enakosti v nepopolnosti. Človek je specifična enostranost, avtoriteta mu je sočlovek v vseh tistih sposobnostih, ki se v njem sploh niso ali pa premalo razvile, vsaka nepopolnost pomeni zanj novo odvisnost, potrebo nove avtoritete.

Čeprav je modernemu človeku vsaka resnica le delna resnica, šele rastoča in izpremenljiva količina, ohrani navzlic spoznani nepopolnosti vso dogmatično veljavo kot nujna podlaga sledeči fazi. Izpremembe v prirodi se vrše navadno tako počasi, da se jim spoznavajoči duh sproti in neopazno akomodira in nikoli v harmoniji ne zaostane. Proti ugovoru, da uči noturizem (faturizem) le nepopolno, negotovo resnico, vprašajmo samo kulturno zgodovino: ob kakšnih resnicah je doslej živelo drugo človeštvo? Vsaki fazi je veljala do skrajne spoznavne meje pomaknjena nepopolnost za dogmatično popolnost tako dolgo, dokler ni nastopil znanstveni napredek z zahtevo pozitivne revizije. Tudi apriorizma ne taji radikalni demokratizem. Človek se rodi kakor dušni nemanč v bogatem apriorizmu kulture, ki je že tisočletja pred njim obstajala v gotovi obliki, seveda vedno samo kot sotrudni pridelek enako zmotnega, a vendar napredujočega človeka-prednika. D.

Dajte narodu meščanskih šol.*

V težke verige je bil vkovan naš narod, a ni se zavedal svoje sužnosti, zato ni hrepenel po svobodi in zato se tudi ni brigal za edino pot, ki drži do resnične,

V našem načrtu novega šolskega zakona imenujemo meščanske šole narodne višje šole. Pričujoči članek so objavili tudi drugi listi. Prav je, da se zbudi zanimanje javnosti do tega prevažnega šolstva. — Ljudsko šolo imenuje naš zakonski načrt narodno šolo. Naziv »meščanska šola« ni prav nič odgovarjal bistvu, namenu in smotru tega šolstva, tudi naziv »ljudska šola« ni bil na mestu. »Ljudski« znači v narodovi govorici pojem »tuj« (n. pr.: To je ljudski človek = tuj človek). In res so hotele specialno slovenske (kranjske) predvorne razmere narodno šolo ljudstvu oditi. V tem primeru je bila prava beseda na nepravem mestu. Poslej pa hočemo imeti narodno šolstvo, ki naj služi narodu! — Ureda.

je pobegnil. Ogrska je republika, sedaj smo že v Jugoslaviji, in Avstrija je republika. Grofa Tiszo so ubili, v Pešti je revolucija.

Meni se je zdelo, da se mi sanja, zakaj vse to, kar sem slišal, je bilo preveč. — Vsi moji tovariši so bili Nemci. Povesili so glave in se zamislili.

Težko, da jim je rojilo po glavi: »Deutschland, Deutschland über alles!« Kaj bo sedaj z njimi, to jih je začelo skrbeti. Meni je odpadla vsa tista mora, ki me je morila čez štiri leta, čutil sem se neznanosno olajšanega. »Domovina, mili kraj!« — melodija te pesmi mi je začela iti po glavi, in zbudilo se je v meni neizrečeno hrepenenje biti doma.

V Kamenici smo. Prve šajkače (srbske vojaške čepice) vidimo in prve bajonete, ki nam branijo nadaljnjo pot. Izstopimo. Od senatorja zvemo, da nam je iti v Petrovaradin, kjer nas razorože, in potem gre lahko vsakdo, kamor hoče. Moji sotopniki jadikujejo: »Kdo bi si mislil, da bo tako klavern konec?«

V trdnjavi Petrovaradin nas pričakuje narodna garda. Na vprašanje, čigavi so vozovi in stvari, se oglasim jaz: »Državno ali pokradeno v Srbiji!« Oddali so puške in municijo in morali prepustiti gardi tudi

provijant. Malo bridko je bilo gledati za lepim prašičem, ki smo ga pustili, ker gladni smo bili. Meni svetujejo kot Jugoslovani vrniti se preko Hrvatske, zakaj Madžari so pobrali vojakom vse, nekaterim so sezuli celo črevlje.

Toda kako priti sedaj domov? Oprtam svoj nahrbtnik in hajdi na kolodvor. Tam ni žive duše. Nihče ne ve povedati, kje so železničarji. Vlak od tu ne gre — zvezo naposled, in treba je nazaj v Sremske Karlovce. Tu najdem na srečo hrvatskega tovariša, ki je bil tudi v Šabcu. Pove mi, da vlaki ne vozijo, in me pozove v goste.

V tem so pa že začele prihajati nepregledne nemške kolone, ki so šle skozi mesto štiri dni in štiri noči. Videč popolno anarhijo v mestu, jih je začelo skrbeti, kako bodo prišli domov. In res niso dospeli dalje kakor do Pešte, kjer so Mackensna z armado vred internirali. Kako je bilo neki ubogim srbskim ujetnikom — mučenikom, ki so se vračali iz Madžarske v svojo domovino? Videli so ono armado, ki je pogazila njih domovino za tri leta in sedaj žene vso živino in vozove iz nje. Ali kaj so hoteli poedinci? Vendar se je pa posrečilo ustaviti velikanski plen, ki je bil na ladjah deloma pri Vukovaru, še več

pa pri Novem Sadu. Oddahnili smo se vsi, ko je izginil zadnji Prus iz Karlovcev. Živalno je začelo postajati. Mesto so najprej očistili nesnage in začeli smo se pripravljati, da na slovesen način pričakamo osvobodilno srbsko vojsko. Nemci so razdrli na več mestih progo in poškodovali čortanovački tunel, tako da je bil ves promet ustavljen. V srbskem narodnem življenju igra »peškir« (brisača) veliko vlogo. Od rojstva do groba spremlja ta stvar človeka pri vseh veselih in žalostnih prilikah. Pri krstu daruje boter krščencu peškir, na svatbi so svatve okrašeni z njimi, junake, vračujoče se iz boja, okrase devojke tudi z njimi in v mrtvaški rakvi pokrijejo zadnjič mrtveca preko obraza. Na stotine peškirov je viselo po Karlovcih in med raznimi napisi si videl tudi: Živeli Slovenci! Živio dr. Korošec!

Napis na slavoloku sem pa prevzel jaz v delo in uspel je prav dobro.

Vladalo je praznično razpoloženje po vsem mestu, in celo solnce, ki se je ves čas skrivalo, je radovedno pogledalo izza oblakov. Slednjič so pa le prišli — naši bratje osvoboditelji! Vse so oktili s cvetjem in zastavicami in jih pogostili. Čez dobro uro pa so nadaljevali svojo pot v Subotico. Drugi dan je prispela pešadija,

jedro srbske vojske. Zdravje, moč in navdušenje je kipel iz vsakega poedince. (Kako žalostne so bile avstrijske marškompanije!) Kakor sem kasneje zvedel, je bilo pri vsakem 4. vodju precej slovenskih fantov.

Od Slovencev sva bila v Karlovcih dva in tretji v — »pržonu«. Bil je to neki ljubljanski »špicel« avstrijske vrste, ki je služil pred vojno pri državni policiji v Ljubljani. Izdajal se je za Slovenca — dasi slovenski ni znal. Služil je v Srbiji kot detektiv, torej je bil človek brez značaja. Umakniti se je moral seveda s svojo armado vred in obvisel v Karlovcih. Ko mu je pa močno sremsko vino začelo stopati v lase, je postal bojevit in začel hujskati proti Nemcem in pozivati ljudi, da jih napadejo. Lahko bi nastala strašna nesreča, ker so bili Nemci mogoče v stokratni premoči. Prebil je par bridkih uric v ječi in samo jaz vem, kaj se mu je nekoč od strahu pripetilo. (Mogoče kaj sličnega, kakor Kaltenebergerju pri aretaciji. Op. stavca.)

Naj zahvali Boga, da je odnesel zdravo kožo. Sicer pa še ni izključeno, če ne pride tiralica za njim, zakaj vsi tisti, ki imajo stare grehe iz Srbije na vesti, se pojdejo tja pokoriti. . . . (Konec.)